

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
BERDE KÁROLY (1891–1971)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai
Gazda István vezetésével**

A magyar származású, vagy a régi Magyarország területén tevékenykedő dermato-venerológusok működése a 16. századig visszamenőleg nyomon követhető. Elég Jordán Tamás, Jeszenszky Jessenius János, Plenck József Jakab nevére utalni,² vagy a múlt századból Gruby Dávid, a mikológia megteremtője nevét megemlíteni, vagy Kaposiét, aki újabban az AIDS révén is sokat szerepel az irodalomban. Sigmund, Schwimmer, Geber ugyancsak nem eredménytelenül igyekeztek szakterületüket a határokon túl is magas színvonalra emelni. Képletesen szólva, a Párizs–Hamburg–Bécs bűvös szakmai háromszögnek befogó szára a századelőn már Budapestig meghosszabbodott, sőt, Marschalhó Tamás tanár révén (a plasmatocytá leírója), Kolozsvárig is elért, ahol századunk neves magyar bőrgyógyászának, Berde Károlynak szakmai karrierje, az első világháború első esztendejében elkezdődött, ahová később, hasonlóan szerencsétlen történelmi körülmények között újra visszatért, s ahol tanszékvezetői pályafutása sajnálatosan korán lezárult.

Berde Károly 1891. március 6-án született Nagyenyeden, a leg történelmibb levegőjű és legmelegebb fészke erdélyi kollégium székhelyén. Az ismert és tisztelt transzilváni familia többnyire literátus, jurátus és teológus egyéniséget adott a háromnemzetű hazának. Apja a Bethlen Gábor névvel fémjelzett kollégium református hittudományi tanára volt, ahol elevenen élt Apáczai Csere és Pápai Páriz szelleme. Nem csoda, hogy 1909-ben a kitűnően érettségiző Berde Károly a kolozsvári orvosi karra iratkozott, ahol Apáthy István, id. Jancsó Miklós és Marschalkó

¹ Forrás: Szállási Árpád: A dermatológus-etnográfus Berde Károly (1891–1971). = Orvosi Hetilap, 1992. pp. 497–499.

Berde Károly nagyobb orvostörténeti írásai a következők (a Poórrol és Högyesről szóló írását lásd a későbbi jegyzetekben) (– a szerk. megj.):

Berde Károly: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félévszázados története. 1874–1924. Szeged, 1928. 107 p., 4 t. (Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio medicorum I. 2.)

Berde Károly: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Bőr- és Nemikórtani Klinikája Szegeden 1923–1930. Szeged, 1930. 96 p., 1 t. (Társszerzők: Poór Ferenc, Rejtő Kálmán).

Berde Károly: A népi gyógyítás ősi elemei. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület ... tizennyolcadik vándorgyűlésének emlékkönyve. Kolozsvár, 1944. pp. 88–99.

Berde Károly: Régi kolozsvári kuruzslók és boszorkányok. = Kolozsvári Szemle, 1944. pp. 29–36.

Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvén, hiedelmeiben és szokásaiban. Bp. 1940. XI, 303, [1] p., 1 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára 170.)

² V. ö.: Szumowski Ulászló [Wladislaw]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból néve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. pp. 342–343.; Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és

egészségügy története. Bp., 1953. p. 155.; Ehring, F.: Skin diseases 5 centuries of Scientific Illustr. Stuttgart – New York, 1989.

Tamás jelentette az európai mércét. Már medikusként Apáthy szövettani laboratóriumában dolgozott, 1911-ben dolgozatával díjat is nyert.³

Am korántsem tartozott a zárkózott tudósjelöltek táborába. Mint id. Kováts Ferenc, a neves pulmonológus, e sorok írójának elmondta, aki három évvel járt fölötte, az aranyifjúság ismert alakja volt rokonával, a félszeg, de roppant tehetséges Jeney Endrével együtt. Nem tartozna ez a feltétlenül említendő momentumok közé, ha nem volna irodalomtörténeti jelentősége. A koronatanú Tabéry Géza könyvéből⁴ jól tudjuk, hogy Berde Károly orvos a 1910-es évek elején Boncza Berta – ismertebb nevén Csinszka – egyik táncospartnere és udvarlója volt, ám Lám Bélával, Tabéryval önként és megilletődötten vonultak félre, amikor a költőóriás Ady a csitri Csinszka életében kérőként megjelent.

Egyébként akkor már mindent a fátum diktált, 1914 nyarán mindhárman a frontra vonultak. Berde Károly mint frissen végzett orvosdoktor, Marschalkó tanár díjas gyakornoka, a bőr- és nemikórtani klinikáról. A világháborúban három évig volt csapatorvos, egyszer megsebesült, több esetben kitüntették. Csapatorvosi helyállásáért megkapta az I. o. vitézségi érmet, ennek okán jogán vették fel 1924-ben a vitézi rendbe, s használta a második világháború végéig neve előtt e megjelölést. Miként nagyszerű társa, Haynal Imre is.

Berde Károly 1918-ban szerelt le, közben a bécsi és innsbrucki egyetemen folytatott tanulmányokat. A trianoni döntést megelőzően hazament Nagyenyedre (mint egykor Pápai Páriz) magánorvosi gyakorlatot folytatni, miután 1919 őszén Kolozsvárról kiutasították. Marschalkó tanár már 1915-ben elhunyt, a tanszéket Veress Ferencsel töltötték be, aki 1921-ben követte az egyetemet Szegedre. Ő hívta magával a nagy reményekre jogosító Berde Károlyt,⁵ majd 1922-ben, hogy Veress professzor családi okokból visszatért Erdélybe, a megárvult intézetet Heiner Lajos és Berde Károly vezette. Pályája ettől kezdve üstökösszerűen emelkedett. Már 1926-ban a „Fertőző bőrbetegségek kór és gyógytana” tárgyköréből magántanárrá habilitálták, ugyanakkor megkapta a Géber Ede jutalomdíjat. Veress eltávozása után a nagy irodalmi munkásságot kifejtő Poór Ferencet hívták meg a bőr- és nemiklinika élére, aki azonban súlyos izületi betegsége miatt egyre nehezebben tudta ellátni a gyakorlati oktatást.⁶ Ezért Berde Károlyt 1928-ban kinevezték helyettesé és vizsgáztató tanárrá. Még ugyanezen évben megjelent a kolozsvári egyetem félszázados történetéről szóló alapvető dolgozata,⁷ melyben szakavatott orvostörténészként mutatkozott be. Tanársegédi éveinek nyarán tanulmányi utat tett Párizsban Jeanselme és Milian intézetében és a magyarokkal rendkívül rokonszenvező Sabouraud legkorszerűbb mikológiai laboratóriumában. Sabouraud zsidóként elég sokat szenvedett a kicsinyes francia sovinizmustól,⁸ nem ok nélkül figyelmeztette polgártársait a „boche”-solás veszélyeire. A magyarokban a veszteseket és Gruby Dávid honfitársait tisztelte. Tőle tanulták hazánkfiak a mikológiát és a nacionalizmuson való felülemelkedést. Berde sorra látogatta Hamburgban Unna, Berlinben Arndt, Breslauban Jadassohn intézetét, majd Koppenhága következett, a napfény-terápiás Finsen klinikai szanatóriuma.

Az egyetemnek ekkor már ő az egyik legtöbbet publikáló, a híres elméleti intézetekkel (Szent-Györgyi, Issekutz, ifj. Jancsó) is versenyre kelő klinikusa. Állandó szerzője 1923-tól a Bőrgyógyászati, Urológiai és Venereológiai Szemlének, méltatói elsősorban a Trichophyton subfuscum (Berde) és a Lymphangoitis sulci coronarii von Venerica Berde, önálló bőrgyógyászati

³ Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. p. 69.

⁴ Tabéry Géza: Két kor küszöbén. Bukarest, 1970. pp. 251–252.

⁵ Lásd: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos (szerk.): Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. kir. Ferenc József Tudományegyetem története. Kolozsvár, 1941. 470 p.

⁶ Berde Károly: Poór Ferenc (1871–1936). = Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, 1936. pp. 107–114. és klny.

⁷ Berde Károly: A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félszázados története. 1874–1924. Szeged, 1928. 107 p., 4 t. (Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio medicorum I. 2.)

⁸ Szállási Árpád: Emlékezés egy nagy dermatológusra. (Darier). = Orvosi Hetilap, 1978. p. 989.

kórképként történő leírását emelik ki.⁹ Foglalkozott a szifilisz, a malária kezelésével,¹⁰ a pemphigus organoterápiájával, a bőrgombák járványszerű előfordulásával, pl. Hódmezővásárhelyen. A Népegészségügy, az Orvosi Hetilap, valamint a Münchener medizinische Wochenschrift egyaránt szívesen közölte dolgozatait. Szabó Pál egyetemtörténete 4 kolumnában sorolja fel az 1940-ig megjelent közlemények címeit.¹¹

1930-ban váratlanul elhunyt Beck Soma, a pécsi Erzsébet Egyetem bőr- és nemikórtani klinikájának igazgatója. Kézenfekvő lett volna Török Lajos kinevezése, ha nem közeledik a hetvenedik életéhez. Így esett a szerencsés választás a 39 éves Berde Károlyra, aki 1931 és 1940 között méltónak bizonyult nagy elődjéhez.

Amikor 1936-ban Poór Ferenc elhunyt, ő búcsúztatta a Magyar Dermatológiai Társulat nagygyűlésén.¹² Összegezõ, szintetizáló hajlamát mutatja tankönyve. A mecsekaljai egyetem medikusait 1934-ben kitûnõ tankönyvvel ajándékozta meg, „ezen klasszikus, kiczellált leírásokat ékeskedõ, rendkívüli alapossággal és páratlanul szép magyar nyelven fogalmazott tankönyv kiapadhatatlan forrása a magyar orvostanhallgatók és orvosok ismeretszerzésének még ma, évtizedek múltán is”,¹³ írta róla Pastinszky István, a neves kortárs dermatológus.

Életének leglázasabb esztendeje 1940. Ekkor jelent meg a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat gondozásában legidõtállóbb mûve ‘A magyar nép dermatotógiája’, melynek alcíme: ‘A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban’. Nyugodtan állíthatjuk, bőrgyógyászati, néprajzi és szépirodalmi szempontból egyformán remeklés. Méltó ahhoz a mûhöz, melyre kitûnõ ízléssel a legtöbbet hivatkozott, Illyés Gyula a Puszták népéhez. Gondosan óv a két végteltõl. Egyrészt a népgyógyászat fölényes lekezelésétõl, másrészt az etnomedicinába ott is tudományt belemagyarázni, ahol errõl szó sem lehet. Mondanunk sem kell, napjainkban a „mindenható” népgyógyászat mágikus divatja idején, fõleg ezt kellene megszívlelni.

A második bécsi döntés Észak-Erdélyt, így Kolozsvárt Magyarországhoz csatolta,¹⁴ ennek következtében az orvosi egyetemen is tanárkarváltás történt. Ekkor került a szövet- és fejlõdéstani intézet élére Krompecher István, a belgyógyászati klinikára Haynal Imre, a gyógyszerteranára Méhes Gyula, a sebészeti klinikára Klimkó Dezsõ, a kórbonctanára Haranghy László, az ideg- és elmegyógyászati intézetére Miskolczy Dezsõ, végül – de nem utolsósorban – a bőr- és nemikórtani klinika, valamint az orvostörténeti tanszék vezetője, Berde Károly.¹⁵ Hogy csak a legismertebbeket említsük. Rövid és keserves kitérõ volt ez a professzorok életében, ám hippokratészi esküjükhöz hûek maradtak. A kettõs felelõsségre vonás nem tudta egyiküket sem elmarasztalni. Haranghy és Miskolczy egyelőre Erdélyben maradt, Berde és Haynal visszajött az anyaországba. Legendák szólnak arról és dokumentumok, hogyan lett a kolozsvári klinikatömb szökött katonák és bujdosó zsidók menedékhelye.¹⁶

1941–1944 között újra megjelent az Értesítõ az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának munkájáról, Berde Károly és Krompecher István szerkesztésében. Büszkén írták a cím alá: „Megindította 1876-ban Högyes Endre”. Az 57. kötetben jelent meg Berde Károly serlegbeszéde, a nagy alkotó elõd emlékünnepe.¹⁷ Jelezvéen, hogy a „hajdúsági zseni” nemcsak

⁹ V. ö. Pastinszky István: Laudatio ad octogenarium Professoris Caroli Berde. = Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, 1971. p. 50. és Szodoray Lajos professzor levele, 1974.

¹⁰ Berde Károly – Pogány István: Gyógyító kísérletek a syphilisnél váltólázzal. In: Dolgozatok Rigler Gusztáv negyedszázados tanári működésének emlékére. Szeged, 1926. pp. 293–327.

¹¹ V. ö. Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. p. 69.

¹² Berde Károly: Poór Ferenc (1871–1936). = Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, 1936. pp. 107–114. és klny.

¹³ Pastinszky id. mû.

¹⁴ Köpeczi Béla – Barta Gábor (szerk.): Erdély története. 3. köt.: Szász Zoltán (szerk.): Erdély története 1830-tól napjainkig. Bp., 1986. pp. 1194–1945.

¹⁵ Országos Orvosi Kamara név- és címtára. Bp., 1942. p. 327.

¹⁶ Horváth Béla szemész professzor 1944-es körlevele (kézirat).

¹⁷ Berde Károly: Högyes Endre – a szellemformáló. In: Értesítõ az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Munkájáról. 57. köt. Kolozsvár, 1944.

Jeney Endrének volt példaképe. A kötetek inkább a gyakorlati orvostanról tanúskodnak, orvostörténeti cikkeket főleg Pataki Jenő írt, akit sorsa megkímélt minden újabb változástól.

Berde Károly professzor az 1947-es címtár szerint már a főváros lakója,¹⁸ majd az Orvostovábbképző Intézet munkatársa.¹⁹ A Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle 1971-es évfolyamának 4. számában Pastinszky tanár meleg szavakkal méltatta a nagy tekintélyű klinikust a 80. születésnapján. Sok termékeny évet kívánva, a medicina klasszikus nyelvén. A 13. szám azonban már a végső búcsúé. Berde Károly 1971. július 4-én hunyt el, egy nagy nemzedék utolsó tagjaként. Posztumusz jelent meg a 'Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise?'²⁰ című tanulmánya, s Bolyai esetében a syphilis valószínűségét a nagy klinikus és az avatott tollú orvostörténész szakszerűségével igyekezett eloszlatni. (...)

Berde Károlyt Szodoray Lajos az öt legjobb magyar dermato-venerológus közé sorolta,²¹ Schwimmer Ernő, id. Nékám Lajos,²² Guszman József és Török Lajos társaságában. Ám a kettős kissozma mellett a néprajz is megőrzi nevét, mert tárgyilagosabban és költőibben népi gyógyászati munkát nem lehet írni. A zavaros paratudományok feltünetedezése idején fontos arra emlékeztetni, hogy a medicina nem ellensége az etnomedicinának, viszont a népi gyógyászat sem nélkülözheti a tudomány kritikáját.

¹⁸ Orvosi és egészségügyi címtár. Bp., 1947.

¹⁹ Pastinszky id. mű

²⁰ Berde Károly: Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise? = Orvostörténeti Közlemények 69–70 (1973) pp. 131–143.

²¹ Szodoray Lajos professzor levele, 1974.

²² Id. Nékám Lajos is foglalkozott orvostörténettel. V. ö. Nékám Lajos: Drámák az orvostudományban. Bp., 1933. 24 p.